

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 31, BR. 4, 97–128, ZAGREB, TRAVANJ 1984.

S KOJIM SE PADEŽOM SLAŽE PRIJEDLOG *prema*?

Dragutin Raguz

U gotovo svim hrvatskim gramatikama od Maretića do danas piše da prijedlog *prema* ide s lokativom. Uz to u Maretićevoj (velikoj) Gramatici stoji da ide i (rjeđe) uz genitiv. Iznimke od toga su dvije gramatike pisane za strance (Benešićeva i Hammova)¹, u kojima je prijedlog *prema* svrstan uz dativ, a u jednoj od njih i uz lokativ (Benešićevoj).

U rječnicima je slično stanje. Od Broz-Ivekovičeva rječnika do Rječnika dviju matica (MH i MS) napomena uz prijedlog *prema* (ako je ima) kaže da ide s lokativom. Od toga je opet iznimka Benešićev rječnik (hrvatsko-poljski), gdje je prijedlog *prema* i dativni i lokativni (kako je to rekao i u svojoj gramatici). Možda iznimaka ima i u još kojem dvojezičnom rječniku, ali to ovdje nije ni bitno. Rječnik JAZU (AR) međutim posebno je zanimljiv (obrađivač toga prijedloga bio je upravo T. Maretić, koji je u Gramatici ustvrdio da se radi o lokativnom prijedlogu), ali o tome malo kasnije.

Ako zanemarimo slaganje prijedloga *prema* s genitivom i s instrumentalom kao zastarjelo ili dijalektalno (primjeri u Daničića, Maretića, u Broz-Ivekovičevu rječniku, u Rječniku dviju Matica i u AR), sporno je danas ide li taj prijedlog s dativom ili s lokativom, ili bolje: je li onaj padežni oblik uz prijedlog *prema* dativni ili lokativni?

U hrvatskom i srpskom jeziku naime dativ i lokativ izjednačeni su po padežnom nastavku i njime ih nije moguće razlučiti (u svim deklinacijskim vrstama). A što se govori o dva padeža razlog je različit naglasak u nekih imenica u dativu i lokativu, i to samo u jednini. Evo nekoliko primjera:

bôg - bôgu - bôgu, grâd - grâdu - grâdu, nôkat - nôktu - nôktu, mâst - mâsti - mâsti, kôst - kôsti - kôsti, dûša - dûši - dûši, zlâto - zlâtu - zlâtu, mêso - mêsu - mêsu

¹ J. Benešić, *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, Warszawa, 1939, str. 174. i 175.
– J. Hamm, *Kratka gramatika hrvatskosrpskoga književnog jezika* (za strance), ŠK, Zagreb, 1967, str. 59. Moglo bi se reći da i J. Hamm broji prijedlog *prema* među lokativne, iako to izričito ne kaže, nego samo: „prema može da znači i poredenje: Šta si ti prema njemu?”

Na to je prvi izričito upozorio Đ. Daničić ovim riječima: „Akcenti su u Srpskome jeziku vrlo znatni: oni su n. pr. (...) jedino i veoma jako svjedočanstvo da u Srpskome jeziku ima skaz. padež (lokal.); u svjema dojakošnjijem našijem gramatikama stoji ili da ovoga padeža nemamo, ili da je on kao i dat. (dativ.), a *niko se nije osjetio* (istakao D.R.) da n. pr. *grād* u dat. ima *grādu*, a u skaz. *grādu*, ili *đblāk* da u dat. ima *đblāku*, a u skaz. *oblāku*”². Da je snažan dokaz o razlici između dativa i lokativa naglasak, o tome nema nikakve sumnje.

Najstariji hrvatski gramatičari (od B. Kašića i Della Belle do F. M. Appendinija i Š. Starčevića) nisu to još uočavali, premda su bilježili naglaske (na njih se vjerojatno odnosi Daničićeva primjedba da nitko od gramatičara nije znao za razliku u naglasku). Hrvatska gramatička tradicija od B. Kašića pa do Š. Starčevića zna za sedam padeža u jednini (ali sedmi nije lokativ nego ablativ, koji se zapravo ni po čemu ne razlikuje od genitiva), a u množini za osam padeža, gdje se osim neizbježnoga ablativa, po uzoru na latinsku gramatiku, nalazi i lokativ, koji se u množini razlikovao od dativa. Poslije B. Kašića tako je i u Della Belle, u Voltiggija, Appendinija i drugih. U Š. Starčevića³ imamo prvi put zabilježene samo nove oblike, pa i u jednini i u množini imamo isti broj padeža, ali po šest, što znači da on nije uočio naglasne razlike između dativa i lokativa, iako je on zapravo prvi dobro razlikovao i bilježio četiri novoštokavska naglasaka.

Ali da se te naglasne razlike nitko prije njega nije sjetio, kako kaže Daničić, neće biti točno. U uvodnome dijelu Karadžićeva Srpskoga rječnika iz 1818, u Srpskoj gramatici, gdje se navodi deklinacija imenica *stvar* i *misao*, jasno se vidi različit naglasak dativa i lokativa jd.: dat. *stvâri* i *mîšli*, lok. *stvâri* i *mîšli*. Tada još Karadžić nije dobro razlikovao kratke naglaske, ali duge jest, pa onda neće biti da je to Daničić prvi uočio, iako je on to prvi izričito spomenuo i objasnio zašto postoji lokativ kao zaseban padež. To kao ni Karadžić ne spominje kasnije ni A. Mažuranić⁴, ali i on ima različite naglaske u tim padežima (str. 47), osim što ima i stare oblike u množini, kako je i inače u hrvatskih gramatičara 19. stoljeća (Babukića i Vebera⁵ npr.). Lokativ se kao zaseban padež dakle, različit od dativa, i kad je istovjetan oblikom s njim, javlja od V. Karadžića dalje preko Daničića i Maretića sve do danas.

Dok su se dativ i lokativ razlikovali oblikom, nastavkom, nije moglo biti spora kamo spada prijedlog *prema*. U Kašićevoj se i Della Bellinoj gramatici to ne navodi. U Appendinijevoj⁶ se gramatici kaže da *prema* ide s dativom, kako stoji i u Della Bellinu i Voltiggijevu rječniku (Della Bella s. v. *contra* i *verso*, a Voltiggi s. v. *prama*), odakle je (iz Della Belle) Appendini i uzeo primjer: *Moje zlobe, moji grjesi/Prama meni vazda stoje*. Hrvatskim je gramatičarima 19. stoljeća (Vj. Babukiću, A. Mažuraniću i A. Veberu Tkalčeviću) prijedlog *prema* također s trećim padežom (dativom). U hrvatskoj gramatičkoj tradiciji prijedlog *prema* stoji dakle s dativom sve do Maretića, do onda dok su

² *Srpski akcenti*, Beograd-Zemun, 1925., str. 1., prvi put objavljeno u *Slavische Bibliothek*, Band I, Beč, 1851.

³ *Nova ricsa slovica ilirska*, Trst, 1812.

⁴ *Slovnica hervatska*, Zagreb, 1859.

⁵ V. Babukić, *Osnova slovnice slavjanske*, Danica ilirska, br. 10–15, Zagreb, 1836. – A. Veber-Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika*, Zagreb, 1859.

⁶ *Grammatica della lingua ilirica*, Ragusa, 1808.

Appendinijevoj

postojali zasebni oblici za dativ i lokativ. Otkako imamo isti oblik za te padeže, otada i pitanje kamo spada prijedlog *prema*.

Nedoumice s njime počinju tek od Daničića, iako on ima primjera i za genitiv, što je zaseban slučaj. On taj prijedlog obrađuje i uz dativ i uz lokativ; uz dativ kaže: „Koliko se sad' raspoznaje trećij padež od sedmoga, ovaj se predlog govori sa sedmim: ali e negda bio prilog (adverb) i mogao stajati uz trećij padež.”⁷ Međutim ne kaže izričito po čemu se to prepoznaje. Da pomišlja na naglasnu razliku, upućuju ove riječi u bilješci na str. 633: „A da doista stoi s njom (tj. s riječju *prema*, D. R.) sedmij padež, vidi se po rečima koima se 3-ij i 7-ij padež razlikuju edan od drugoga.” Da misli na naglaske, može se zaključiti i po primjerima u njegovoj Maloj srpskoj gramatici (str. 78) i u raspravi Akcenti u imenica i pridjeva (JA, Zagreb, 1913, str. 4): *prema glávi*, *prema zèmlji*. Po tim je primjerima i Maretić zaključio, načelno ispravno, da *prema* ide s lokativom. Prve dakle potvrde o tome imamo u Daničića, a Maretić to prihvata dajući dodatna objašnjenja; u prvome izdanju Gramatike (1899) o tome govori u bilješci na str. 575, a u drugome (1931) u tekstu, ovako: „S lokativom se slažu prijedlozi *na*, *o*, *po*, *prema*, *pri*, *u*. Za većinu tih prijedloga ne može se sumnjati da se doista slažu s lokativom, a ne s dativom; samo za prijedlog *prema* mogao bi ko⁸ misliti da se slaže s dativom, ali i on se slaže s lokativom, kako dokazuje akcentat: *prema glávi*, *prema zèmlji*, a da se slaže s dativom, bilo bi: *prèma glávi*, *prèma zemlji*” (str. 508).

Istim je argumentom nekad i M. Rešetar dokazivao da je *po* prijedlog uz lokativ: „Danas se prijedlog *po* ne govori više uz dativ, već samo uz lokal: u Daničićevoj Sintaksi ima na str. 624–632. mnogo primjera gdje bi *po* starim knjigama imao biti dativ iza *po*, pa opet, gdje god se to može pouzdano znati po akcentu, danas se dativ više nikako ne govori, n. pr. *po svijètu*, *po cvijètu*, *po svoj zèmlji*, *po brijègu*, *po obláku* itd. ili *po grijèhu*, *po muškoj lòzi*, *po ròdu*, *po svomu obièđu* itd.”⁹

Da posumnja u opravdanost svrstavanja prijedloga *prema* samo uz lokativ, Maretića su naveli primjeri u obradi toga prijedloga u AR, gdje kaže (s. v. *pram*, *prama*): „Često se ne može reći pred kojim upravo padežom stoji *pram* ili *prama*, i to zato što po dva i po tri padeža jednako glase. . . Katkad, istina, po dva padeža imaju isti oblik, ali je razlika u akcentu, n. pr. vòdi, lèdu, glàvi, grádu je dativ, a vòdi, zèmlji, glàvi, grádu je lokativ; ali od te razlike nema pomoći jer je naši pisci nijesu bilježili nikad, kako je ne bilježe ni danas, pa se ne može znati je li dat. ili je lok. kad gdje nadjemo zapisato *pram* (*prama*) *vodi*.”

U obradi primjera u AR Maretić zato daje napomenu *dat. (lok.)*, ako su oblici isti, a tvrdi da je samo dativ ili samo lokativ ako zato ima dokaz u nastavku (iz vremena kada su se razlikovali). I upravo su ti primjeri statistički zanimljivi. Među desetak njih (s. v. *pram*, *prama*, *prema*) samo se u jednome vidi da se radi o lokativu (Divkovićev primjer: *Blažena Gospa uzamši kap krvi Isusove stavi na tereziju pram grijesijeh rečenoga redovnika pritegnu ona kapljica krvi svekolike grijeha*). Sve ostalo su dativi. Naravno,

⁷ *Srbska sintaksa*, Beograd, 1858., str. 372. „Sedmi padež” Daničiću je lokativ.

⁸ Ovdje vjerojatno misli najprije na Miklošiča koji u 4. svesku Gramatike, *Syntax*, (Wien, 1873) uz dativ svrstava prijedlog *prema* (str. 635).

⁹ Nastavni vjesnik, II, 1898, str. 357.

mного je veći broj primjera u jednini gdje se ne može znati je li dativ ili je lokativ, ali da Maretić kaže da je to i dativ (suprotno od onoga što kaže u Gramatici) naveli su ga primjeri u dat. množine, npr.: *Sunce nama se prama nebesom čini toliko malakno* – J. Filipović; *Videći Dobroslav . . . zlu volju puka svoga prama Grkom* – Kačić; *Da se bojim pokaranja Ezekiela proroka prima poglavicom i pastijerom* – I. Držić; *Ovako se imaju gospodari vladati prama podložnikom svojim i roditelji prema mladima svojim* – Leaković; *Svedjerna služba u crkvi i veća čast prama misnikom* – Lučić; *Ako se ne oružamo podobnijem oružjem prema ovijem neprijateljom* – Bašić, itd.

O pripadnosti prijedloga *prema* pisao je i M. Stevanović¹⁰ u više navrata. Ističući kako se u mnogim govorima dativ i lokativ ni po naglasku ne razlikuju, kako dakle nema mogućnosti da se na osnovi naglaska sporne prijedložne konstrukcije utvrdi koji je padež uz prijedlog *prema*, on napušta formalne kriterije i pribjegava značenjskoj klasifikaciji konstrukcija s prijedlogom *prema*. Po tome su mu onda neke dativne, a druge lokativne, pa i prijedlog *prema* lokativni ili dativni. To se dobro vidi u njegovoj knjizi *Savremeni srpskohrvatski jezik*, sv. II, str. 357. i dalje. O prijedlogu *prema* kao dativnome ima napomena i u radovima M. Ivić, o čemu ona specijalno ne raspravlja, nego samo uz pojedine primjere s prijedlogom *prema* kaže da je to dativ, npr.: „Dativ u predložkoj vezi znači usmeravanje. Ovim terminom htela bih da obuhvatim i približavanje u prostoru (*ide ka nečemu, prema nekome*) i zauzimanje položaja u pravcu nekoga, odnosno nečega (*okrenuo se prema meni, seo nasuprot meni, bliže tebi* i sl.)”.¹¹ Značenje kao jedini mogući kriterij za slučaj padežne konstrukcije s prijedlogom *prema* prihvaća tako i T. Batistić u svome radu o lokativu.¹² Kako je M. Stevanović u Srbiji bio i pisac gramatika za srednje škole, svoje je poglede o prijedlogu *prema* prenio i u svoje priručnike. Tako do danas imamo situaciju pomalo neobičnu: u Hrvatskoj od Maretića do danas uglavnom po inerciji kažu i pišu (prepisuju) da je prijedlog *prema* lokativni, a u Srbiji od pojave Stevanovićeve članka govore o prijedlogu *prema* kao dativnome i lokativnome. Pomalo je ilustrativan primjer obrade prijedloga *prema* u Rečniku MS. Naime taj je rječnik bio započet kao zajednički program MH i MS pa je posao bio podijeljen. Prijedlog *prema* obrađivan je u hrvatskoj redakciji (MH) pa je tamo naravno rečeno da je lokativni, što je i ostalo u konačnom tekstu (objavljenome) MS, iako su se svi tekstovi prilagodili prema normama i zahtjevima svake od redakcija. To ipak nije prilagođeno u skladu sa srpskim tradicijama, što znači da ni redaktori nisu bili svjesni toga nejasnoga stanja s prijedlogom *prema*. Podaci i u rječnicima i u gramatikama i na hrvatskoj i na srpskoj strani sasvim lijepo pokazuju da o tome nema ni jedinstvena ni konačna ni mišljenja ni pogleda. Da Maretićevo (dakle ni Daničićevo) gledanje na taj problem nije sasvim u redu, pokazali su mu primjeri u obradi toga prijedloga u AR (koji je upravo on obrađivao); iako je to gledanje (izloženo u velikoj Gramatici) bilo načelno u redu.

I Daničić i Maretić su pripadnost toga prijedloga određivali na osnovi formalnih kriterija, ali podataka za to nisu imali dovoljno, a Stevanović upravo zbog nedostatka

¹⁰ *Upotreba predloga prema*, Naš jezik, II, str. 273–276, Beograd, 1934; isti, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II, Beograd, 1975.

¹¹ *Sistem predložkih konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku*, JF 22, str. 153.

¹² *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Beograd, 1972.

tih podataka uzima značenjske kriterije proglašujući ih jedino odlučnima. On kaže da „morfološka jednakost potpuna ili delimična ne može biti merilo odnosa među oblicima reči i njihovim funkcijama u sintagmi i rečenici” (Savremeni srpskohrvatski jezik, II, str. 359). Zbog istih razloga se i T. Batistić oslanja na značenjski kriterij izdvajajući neke konstrukcije s prijedlogom *prema* među lokativne, ističući kako se „diferencijalna obilježja putem kojih se razrješuje problem izdvajanja ovih konstrukcija nalaze u njihovom neposrednom rečeničkom okruženju” (str. 10). Pri izdvajanju i opisu lokativa polazi od „pretpostavke da on predstavlja posebnu padežnu kategoriju” te od „pretpostavke da se predlozi posmatraju kao pomoćni morfološki elementi uz padežne oblike” (str. 10). T. Batistić je dakle jasno da nema čvrstoga uporišta za takvo izdvajanje, pa naprosto prihvata tradiciju u opisu tih konstrukcija, a što se tiče konstrukcija s prijedlogom *prema* prihvata ono što je o tome rekao M. Stevanović.

Pitanje o kojem govorimo staro je barem koliko i Starčevićeva Nova ricsoslovia iliriska (Trst, 1812), dakle odonda otkako se naš deklinacijski sustav opisuje s novim padežnim nastavcima (izjednačenim dativnim i lokativnim). Tko ne vidi i ako ne vidi razliku i ako razlike u nekim govorima nema ni u naglasku, onda se ne može govoriti o sedam padeža, nego o šest. To Š. Starčević nije vidio i zato je deklinacijski sustav prikazao u šest oblika. A kada u jednom sustavu postoji mogućnost razlikovanja dativa i lokativa i usprkos jednakim padežnim nastavcima, onda je doista bilo nužno deklinacijski sustav tako i prikazati, dakle sa sedam padeža, za što ima podataka najprije u V. Karadžića, pa poslije i u ostalih gramatičara preko Daničića i Maretića do danas. Druga je stvar ono što govore i M. Stevanović i T. Batistić – da se naime po akcenatskim podacima ne može zaključiti radi li se o dativu i lokativu uz prijedlog *prema* u mnogim govorima. Naime u onim govorima gdje nema razlike ni po naglasku između dativa i lokativa u njima ne postoje dva nego jedan oblik, što je bilo jasno još Š. Starčeviću, svejedno kako bi se taj oblik zvao. Ako je razlika očuvana u nekim govorima i ako je to uzeto i u književni jezik, onda se sporni slučajevi moraju rješavati samo pronalaženjem novih podataka tamo gdje ih ima (ako ih još ima), dakle u onim govorima iz kojih je to prihvatio i književni jezik. A ne ponašati se kao da ima sedam padeža, a znati samo za šest. Zato se onda i izmišljaju novi, dodatni kriteriji, kakve predlažu M. Stevanović i T. Batistić. Međutim, jasno je da te kriterije ne treba odbaciti, ali oni ne mogu riješiti stvar sami; oni mogu biti samo dodatni, a nikako glavni, kao npr. za M. Stevanovića.

Svaka obrada bilo dativa bilo lokativa morala se susresti s tim problemom. Zato je T. Batistić i morala prihvatiti neku tradiciju, pa se odlučila za Stevanovićevu značenjsku klasifikaciju spornih konstrukcija jer je obrađivala književni, pisani jezik. U vezi s tim zanimljivo je spomenuti kako je M. Ivić, pišući o prijedlogu *po* još prije tridesetak godina¹³ u jednoj bilješci navijestila rad o dativu, ali se to koliko znam nikad nije pojavilo.

Govoriti na osnovi značenja o dativu ili lokativu nimalo nije opravdano. Npr. genitiv ima više značenja nego i dativ i lokativ skupa, pa nikome ne pada na pamet da ga dijeli; u njemu se još razaznaju stara značenja ablativa kao zasebnoga padeža pa ipak nitko ne govori o ablativu u hrvatskome ili srpskome jeziku, što je prvi shvatio Š. Starčević. Ili npr. u bugarskome ili makedonskome sva su nekadašnja značenja slavenske dekli-

¹³ O predlogu *po* u srpskohrvatskom jeziku, JF 19.

nacije ostala, ali nikome ne pada na pamet da govori o padežima u tim jezicima, na-prosto zato što tih padeža – nema.

S prijedlogom *prema* očito situacija nije ista kakva je s prijedlogom *po*. Iako je *po* nekada išao s dativom (i s lokativom), što se vidi iz primjera u Daničićevoj Srbskoj sintaksi, pa u Rešetara,¹⁴ zatim u radu M. Ivić o tome (JF, 19), on je odavno već očito lokativni, iako se u nekim konstrukcijama može još uvijek naslutiti dativna veza, dativno značenje smjera (*udario ga je po nosu, prolio je vino po podu*). I naglasak je na obliku uz *po* uvijek lokativni, kako je to utvrdio još M. Rešetar. Međutim, iako je to za prijedlog *po* malo vjerojatno, za konstrukcije i s prijedlogom *po* i s prijedlogom *prema* valjalo bi tražiti naglasne podatke u dijalektološkim istraživanjima.

Uz prijedlog *po* zaista ima samo *po* koja potvrda iz najstarijih pisanih izvora za dativ, ali za *prema* ima ih do danas; i u padežnom nastavku to je bilo prepoznatljivo do 19. stoljeća, barem kako svjedoče gramatike (Babukić, Mažuranić, Veber), a i danas koji put mogu posvjedočiti i naglasci, u što sam se sam uvjerio (na temelju čega sam i posumnjao u dosljedno lokativnu pripadnost toga prijedloga koju opisuju hrvatske gramatike). Registrirao sam naime ovakve primjere: Primakni se još *prema zidu*. Tamo *prema brödu*. Naravno, iako nema prenošenja naglasaka na prijedlog, radi se o dativnome naglasku. Sljedeći je primjer ilustrativan za nejasno stanje s prijedlogom *prema*: Struži ga (prasca) od repa *prema glavi*, a ne od glave *prema rëpu*. Jednom eto imamo dativni, a jednom lokativni naglasak. Istina, ovo sam čuo od izvornoga novoštokavca iz gradske sredine, što znači ili da je na padežnom obliku naglasno razlikovanje dativa i lokativa nesigurno, ili da je pripadnost prijedloga *prema* dativu ili lokativu tako osjetljiva da postoji stalna nesigurnost. To ne znači da ne treba u dijalektima potražiti potvrde, kako to inače dijalektolozi traže i za druge sporne slučajeve.

O nesigurnosti naglašivanja svjedoči i ovih nekoliko primjera koje su mi pročitale četvorica kolega u Zavodu za jezik u Zagrebu, od kojih su neki veoma upućeni u naš naglasni sustav. Evo primjera:

Kad su pošli *prema zidu*, digli su ruke uvis.

Stajali su neko vrijeme na cesti, a onda su pošli *prema mostu*.

Prema njegovoj duši tvoja je stoput crnja.

To neće tako biti *prema mojoj pameti*.

Prema toj stvari ti bi se morao drugačije odnositi.

Imamo dakle pet primjera s četiri čitanja, a od toga samo je pet puta pročitano dativni naglasak, u prvome primjeru dvaput, u trećemu jednom, a u četvrtome opet dvaput. Jedan čitač (kolega) nije imao nijedan dativni naglasak, jedan samo jedan, a ostala dva po dva. Iako su prva dva primjera posve istoga značenja, u drugome primjeru nijednom nije pročitano dativni naglasak. U imenicama *most* i *stvar* nijednom nije pročitano dativni naglasak, a u imenicama *zid* i *pamet* po dva puta, a jednom u imenici *duša*. Ima dativnoga naglasaka dakle uz prijedlog *prema*, ali na temelju ovo nekoliko primjera ne može se ništa valjano zaključiti. To nismo ni mislili, nego smo željeli ilustrirati primjerima da s naglaskom tih konstrukcija nije onako kako su to na dva-tri primjera zaključili Daničić i Maretić. Ali nadati se da bi se naglasni podaci mogli prikupiti i na osnovi njih

¹⁴ *Primorski lekcionari XV. vijeka*, Rad JA 136, § 101, Zagreb, 1898.

konačno reći kad je dativ, a kada lokativ, ili je samo dativ ili samo lokativ, vjerojatno je iluzorno za sva značenja koje imaju te konstrukcije. Jer i inače je malo riječi u kojima se dativ i lokativ razlikuju, a naći još takvih potvrda s prijedlogom *prema*, naime takvih razlika, praktično je teško moguće. Jer u onim riječima gdje se još to i teorijski razlikuje praktično dolazi do uopćavanja jednoga ili drugoga naglasaka, ovisno o učestalosti dativnoga ili lokativnoga oblika uopće. To nije samo slučaj s konstrukcijama s prijedlogom *prema* nego i s drugima. Ali za druge prijedloge nema sumnje kamo spadaju, jer su npr. *na*, *o*, *pri*, *u* uvijek išli s lokativom, a nikad s dativom. *Po* je konačno, kao dativni i lokativni u starini, otišao posve u lokativ, što je već rečeno, ali *prema*, osim spomenutih naglasnih kolebanja, u dijalektima i danas dolazi s genitivom, za što ima potvrda i u Rječniku MH i MS (u srpskom izdanju), koji je obrađivan u hrvatskoj redakciji. Prijedlog *prema* ne dijeli dakle istu sudbinu s prijedlogom *po*. On dijeli sudbinu čini se s drugim prijedlozima koji se kolebaju između dativa i genitiva, iako ne posve jednako.

Dativni prijedlozi *k(a)*, *proti*, *protiv*, *blizu* nisu nikad išli s lokativom. Dakle za njih ni nakon izjednačivanja dativnih i lokativnih nastavaka, dakle ni u novom deklinacijskom sustavu, nije bilo sumnje kamo spadaju; jedino je bilo sumnje za *po*, ali je ona već davno riješena, a osobito za prijedlog *prema*, jer je za nj bilo jasno da ide s dativom, ali bilo je, iako rijetkih, i potvrda i za lokativ, ali nekoliko naglasnih potvrda neke je uvjerilo da se radi o lokativnom prijedlogu.

S lokativnim prijedlozima ništa se nije dogodilo bitno; svi su uza nj ostali, a jedan im se posve pridružio (*po*).¹⁵ Možda se u najnovije vrijeme samo prijedlog *pri* počeo gubiti, a čuva se dobro samo u stalnim vezama, npr. *pri ruci*, *pri novcu*, *pri tome (prietom)* i sl. Lokativ je postao i ostao u pravom i punom smislu riječi prepozicional. S dativnim prijedlozima, odnosno s dativom, događalo se nešto obratno. On postaje i formalno (a ne samo semantički: dinamičnost prema statičnosti lokativa) prava opozicija lokativu – aprepozicional, ali očito ne još do kraja, pogotovu što taj proces zastavlja norma. Naime mnogo dativnih prijedloga već je otišlo od njega, što u lokativ (*po*), a još više u genitiv, koji je najgostoljubiviji padež što se prijedloga tiče. Otišli su u genitiv: *protiv*, *blizu*, *naspram*, *spram*, a neke (*nasuprot*, *suprot*, *nadomak*, *unatoč*, *usprkos*) samo gramatičari uporno propisuju s dativom, iako se oni poprilično prokrađaju u genitiv i uz sav nadzor lektora, a u govornome jeziku pogotovu, npr. *nadomak cilja/cilju*, *usprkos upozorenjima/upozorenja*, *sjedi nasuprot njima/njih*, o čemu mogu posvjedočiti i rječnici. A jedini pravi, tipični dativni prijedlog *k(a)* postao je veoma rijedak, jer uvijek je izostavljiv, neobavezan je, što začudo nijedna gramatika ne spominje.

Da nije dakle normativne brige, očito je da bi dativ bio blizu stanja aprepozicionala. Naravno da je nepotrebno, videći takvu težnju u deklinacijskom sustavu ići u drugu krajnost pa te sporne prijedloge propisati uz genitiv. Nakon izjednačivanja nastavaka dativa i lokativa i sa slabom opozicijom u naglasku uporišta nema više u samom ob-

¹⁵ Naime danas je lokativ, i odavno je, padež koji se javlja samo s prijedlozima, a da je nekad bio i bez prijedloga, dokaz su današnji prilozima: lieti, zimi, gore, dolje i dr., koji su nekadašnji oblici lokativa.

liku, nego se sam jezični osjećaj oslanja na one elemente koji čine ono što T. Batistić naziva pomoćnim elementima i rečeničnim okruženjem.

Naime ako je otišao prijedlog *blizu* u genitiv, zašto onda ne i *nadomak*; zatim, ako se *protiv* posve priklonio genitivu, kao tipičan prijedlog protivštine, zašto ne bi i drugi prijedlozi koji tu protivštinu izražavaju: *usprkos*, *unatoč*, *nasuprot*?

Normativni su gramatičari propisali pripadnost tih prijedloga uz jedan ili drugi padež na osnovi značenjskih kriterija, onako kako je to i M. Stevanović učinio za naš sporni prijedlog.

Ali evo kako su obrađeni prijedlozi koje smo ovdje spominjali: *blizu*, *prema*, *naprema*/*naprama*, *sprama*, *naspram(a)*, *prama*, *unatoč*, *nadomak*, *usprkos*, *nasuprot*, *suprot*, *suproč*, *protiv*, *proti* u Rječniku MH-MS:

blizu – gen., ali ima potvrda i za dat.

prema – lok., ali ima potvrda i za gen.

naprama

naprema – lok., s napomenom da ide *rjeđe* s gen.

sprama – gen., rjeđe s dat.

naspram(a)

naspramo – gen.

unatoč – dat., neknjiževno s gen.

nadomak – gen. i dat.

usprkos – dat., rjeđe s gen.

nasuprot – gen. i dat.

suprot – dat., rjeđe s gen.

protiv – gen.

proti – dat.

Vidimo dakle da ovdje imamo drugačije stanje nego u gramatikama. Gramatike kažu jedno, a primjeri leksikografe uvjeravaju u drugo, onako kako je i T. Maretić u Gramatici za prijedlog *prema* rekao jedno, a primjeri ga u obradi AR uvjerali u drugo.

Još je zanimljivije za naš slučaj pogledati definicije uz neke od tih prijedloga; *naspram(a)* se definira: „prema, nasuprot”, iako je u istom rječniku rečeno da prvi iz te definicije ide s lok., a drugi s gen. i dat. Za ilustraciju evo paralelnih definicija samo za prijedloge *prema* i *sprama*.

prema lok.

izražava

- a) pravac ili smer
- b) mesto, položaj nasuprot, preko puta kome ili čemu
- c) odnos, povezanost koga ili čega s čim, stanje ili zbivanje pri kakvim uslovima
- d) prema čemu je upravljena radnja ili osećanje, lični odnos
- e) razmer ili omer

spram(a) predlog s gen.

i (ređe) s dat. (...) sa samostalnom rečju uz koju stoji obeležava

1. a) pojam nasuprot, naspram koga se neko ili nešto nalazi
- b) pojam kome je nešto okrenuto
2. a) pojam u pravcu koga se kretanje vrši
- b) pojam na koji se odnose prema kome su upravljena kakva osećanja, raspoloženja

- f) u odnosu na
- g) približno određivanje vremena
- h) odgovaranje, podudarnost
- i) izvor svetlosti

- 3. pojam u odnosu na koji se odmerava kakav postupak, određuju veličina, intenzitet čega, pojam prema kome se vrši uopšte poređenje

I M. Stevanović se u svojoj knjizi *Savremeni srpskohrvatski jezik* susreo s takvim primjerima, da naime *spram(a)* i *sprem(a)* idu najčešće s genitivom i rjeđe s dativom, a *prema* mu je malo s dativom, malo s lokativom, pa se čudi: „Začudo, varijante ovoga predloga (*prema*, D. R.) *spram(a)*, *sprem(a)* u dosta su širokoj upotrebi i u novijoj srpskoj i hrvatskoj književnosti” (str. 340).

I te definicije uz spomenute prijedloge u Rečniku MS i napomene uz neke primjere u M. Ivić pokazuju da su značenjski kriteriji nesigurni za klasificiranje konstrukcija s prijedlogom *prema*. Za M. Stevanovića je npr. *Uze stoličicu pa se posadi prema meni* lokativ (S-h. jezik, II, str. 497), a *Okrenuo se (seo) prema meni* za M. Ivić (JF 22, str. 153) dativ. Zamislimo kako bi izgledalo da u bugarskome ili makedonskome govorimo što bi u nekim konstrukcijama bio dativ, a što lokativ!

Kada nemamo naglasnih podataka i kada ih ne možemo sa sigurnošću ni očekivati, kako ćemo onda utvrditi padežnu pripadnost prijedloga *prema*?

Pokazali smo i na primjerima da značenjski kriterij ne može biti pouzdan, a da kojim slučajem jest, bio bi dobro metodičko sredstvo za uočavanje različitih značenja padeža i padežnih konstrukcija i kad to nije očito iz oblika. Ali ako se primjer: *Šta si ti prema njemu?* dade interpretirati kao: „šta si ti u odnosu na nj” – za što gramatike kažu da je lokativ, dade se interpretirati i kao: „šta si ti spram, naspram njega”, gdje su ti prijedlozi samo varijante prijedloga *prema* i gdje nam oblika genitiva izbija svaki argumenat o lokativnom značenju. Dakle tu pada i argumenat o pedagoškoj svrhovitosti značenjskoga kriterija – on postiže suprotan učinak, zbunjuje.

Kako ne bismo upali u kontradikcije, nećemo ni pokušavati konačno klasificirati te konstrukcije, jer nas mogući naglasni podaci mogu lako uvjeriti u drugo. Umjesto bilo kakva kategoričkoga zaključka istaknut ćemo još nešto pri kraju, što možda bolje i od nagasnoga i od značenjskoga kriterija pokazuje narav stanja s prijedlogom *prema*.

Lokativni prijedlozi *na*, *o*, *u*, *po* ujedno su i akuzativni, a slažu se s jednim ili s drugim padežom po opoziciji statičnost, mjesto : dinamičnost, cilj. Osim spornoga *prema* jedino je još *pri* lokativni, a kojega nema akuzativ niti bilo koji drugi padež, ali i on se, rekli smo, gotovo izgubio. Kako je u ovoj opoziciji lokativnih i akuzativnih prijedložnih konstrukcija marginaliziran, nije ni čudo što se gubi. Nastaje dakle, što se lokativa tiče, neki paralelizam s dijelom akuzativnih prijedložnih konstrukcija po već spomenutoj opoziciji, a s dativom za lokativ postaje važnija formalna opozicija (nakon gubitka nastavčnih i otančalih naglasnih opozicija) – prisutnost : odsutnost prijedloga, koja nije do kraja dovedena, a koja je svakako pojačana nakon gubitka starih formalnih razlika. Jasno je da nisu u igri sami formalni kriteriji. Ali svakako zbog ovoga što smo istakli postaje razumljivije što je prijedlog *po* (nekad i dativni i lokativni i akuzativni) prešao brže u lokativ; s jedne strane da popuni paralelizam između akuzativnih i lokativnih prijedložnih konstrukcija, a s druge strane potaknut potrebom da se među dativom i lokativom poveća razlikovnost koja je bila ugrožena. Takvu dosljednom uspostavljanju opozicija prema lokativu stoje drugi dativni prijedlozi koje semantika lokativa u sebi

ne uključuje (*protiv, unatoč, usprkos, nasuprot, nadomak, blizu*), te su oni na putu u genitiv, od kojih neki gotovo sasvim (*protiv, blizu*), a drugi tome naginju, ali ih zastavlja jezična norma. Prijedlog *prema* kao da je jednim dijelom pošao slijedeći prijedlog *po* na putu u lokativ, barem u sličnim konstrukcijama kao: *prema/po tome može se zaključiti, prema/po njegovu mišljenju, prema/po članu tom i tom* i sl., a drugim dijelom, čemu ima traga do danas u dijalektima, a i u književnosti do najnovijih dana, što potvrđuju i rječnici (npr. Broz-Ivekovićev, Rečnik MS) u genitiv, skupa s ostalim dativnim prijedlozima. Ovo drugo, slaganje s genitivom, za prijedlog *prema* doista se može danas reći da je posve dijalektalno obilježeno, što nije slučaj s ostalim dativnim prijedlozima koji naginju genitivu. Njegovu dijalektalnu obojenost ističu još jače likovi *spram(a), naspram(a)* koji su sasvim uobičajeni uz genitiv, pa tako vjerojatno jače podržavaju prijedlog *prema* uz lokativ, barem u onim podudarnim konstrukcijama s prijedlogom *po*. S druge strane, mislim da su tom učvršćivanju uz lokativ pridonijeli i normativci i njihovi izvršiocci – lektori, mijenjajući zbog straha od bliskosti s konstrukcijama tipa *po tom pitanju po* uvijek u *prema* ako se radi o sličnim konstrukcijama: *po njegovu mišljenju, po članu tom i tom* i sl. Time se dakle postizala jača opozicija prema konstrukcijama *prema* + genitiv.

Iako smo rekli da ne možemo tvrditi što je dativ, a što lokativ, gore smo spominjali lokativ s prijedlogom *prema*. Naime to su najvjerojatnije lokativi, ako su zamjenljivi s *po*, što ne mora biti točno ako naglasak drugačije potvrdi. Jednako tako će sigurno biti dativi one konstrukcije u kojima je *prema* zamjenljivo prijedlogom *k(a)*, a prema onome što smo govorili o težnji dativnih prijedloga, bili bi dativi i konstrukcije gdje je *prema* zamjenljiv s prijedlozima *spram(a), naspram(a)*, ili s druge strane u istoznačnim konstrukcijama u kojima je u dijalektima uz *prema* genitiv.

Da bi s ovim prijedlogom jednom situacija postala barem malo jasnija, a i opozicija dativ – lokativ očitija, moralo bi se ostaviti više slobode upotrebi svih prijedloga koje gramatike opisuju kao dativne, pa će se možda pokazati do kraja kako dativ postaje besprijedlozan; neki bi prijedlozi po toj prognozi trebali otići u genitiv, a neki bi nestali (npr. rečenice *Idem k njemu* i *Okrenuo se, pomaknuo se prema njemu* moguće su i bez prijedloga), a neke će konstrukcije možda dobiti i likove *sprama, nasprama*, što danas imamo posebno u filozofskim tekstovima (*spram njega – prema njemu; nasprama toga – prema tome*), a neke možda ostati samo u fiksiranim izričajima kao i konstrukcije s prijedlogom *pri* (*prema/pri tome; prema prilikama*).

Naravno, jednom zapisan, pogotovu propisan, pa dugo i mnogo upotrebljavan oblik ostaje otporan, nije podložan mijeni kako je to u govoru, u dijalektu, pa ne treba ni uz toleranciju ovoga što predlažemo očekivati neke brze ni velike promjene. Jedino možda kad bi norma opet bila rigorozna, ali: kako, kad u ovom slučaju nije sve posve jasno. Počinila bi se jednaka pogreška, samo u drugoj krajnosti.

Mislim da još jednom na kraju treba istaknuti kako je sve ovo o čemu govorimo razložno samo za deklinacijski sustav, bilo na razini književnoga jezika, bilo na razini govora ili dijalekta, gdje se koliko-toliko održala opozicija između dativa i lokativa. A tamo gdje te opozicije nema, dakle u tim govorima gdje zapravo umjesto nekadašnjega dativa i lokativa postoji još samo jedan, čitava priča izgleda drugačije. Opozicija po prisutnosti i odsutnosti prijedloga mogla je samo funkcionirati tamo gdje ima i naglasne opozicije, a ako te opozicije nema, nema se što ni pojačavati.

To što dativ i izvan normativnoga propisa čuva svoje prijedloge, dakle što imamo i izvan književnoga jezika očuvane prijedloge uz dativ, svakako je posljedica neutralizirane opozicije dativa i lokativa. Zato i u onim slučajevima gdje književni jezik ima *protiv* i *blizu* uz genitiv, još uvijek je moguće da je to u nekom govoru uz dativ, jer ako je dativ u tim slučajevima dobro očuvan s prijedlozima, nema nikakva razloga da npr. *blizu* ne bi uza se imao dativ s glagolima kretanja; npr. *Onda smo došli sasvim blizu njemu*. A komparativni oblik *bliže* i u književnome je jeziku danas s dativom iako to npr. ne registrira ni Rječnik MH-MS ni Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika.

U slučajevima gdje nema dakle nikakve razlike ni po naglasku između dativa i lokativa sva ta raspodjela prijedloga nije se morala zbiti tako kako smo je mi vidjeli. Međutim, paradoksalno, jezična norma s jedne strane propisuje prijedloge uz dativ, a s druge čuva razliku između dativa i lokativa. Težnje u deklinacijskom sustavu pokazuju da to ne ide skupa.

Na kraju, jasnoga odgovora na postavljeno pitanje u naslovu ne nudimo, iako je to za književni jezik, a to u našim prilikama po prilici najčešće znači: za jezičnu normu, veoma potrebno. Zašto ga ne nudimo već smo rekli: treba tražiti podatke koji to najbolje svjedoče, a tek ako tih podataka ne bude, onda se na temelju konstatacija koje smo iznijeli može reći kada je to dativ, a kada lokativ. A uz sve to jezični propis o spominjanim prijedlozima trebalo bi malčko izmijeniti. Jedino što je očito, to je da to nikako nije samo lokativ, što je već davno naslutio i M. Stevanović. Jedino što se sa Stevanovićem ne možemo složiti u polaznim kriterijima za klasifikaciju, pa čak ni u slučaju kad posve zanemarimo naglaske.

Sažetak

Dragutin Raguž, Zavod za jezik, Zagreb

UDK 801.563.21:808.61/.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 6. veljače 1984.

Cases which agree with the preposition PREMA

The author considers the question whether the preposition *prema* in the Croatian or Serbian language agrees with the dative or the locative case. He presents some important ideas concerning the nature of these cases.

FRAZEOLOŠKI PAROVI RIJEČI

Jasna Melvinger

Iz *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskog jezika*¹ izdvojili smo frazeme koji sadrže tzv. frazeološke parove riječi, odnosno, kako ih još nazivaju, parne ili blizanačke modele. Kao što je u frazeologiji poznato², to su karakteristične frazeologizirane strukture koje sadrže dvije, iznimno tri riječi što pripadaju istoj morfološkoj vrsti, a spojene

¹ Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. ŠK, Zagreb, 1982.

² Vidi npr. Wolfgang Fleischer, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig, 1982.